

Elekes Lajos:

MAGYAROK MOLDVÁBAN ÉS HAVASELVÉN

Korunkban általános szokás számokban gondolkozni, s ezért, ha valahol külföldi országok magyarjairól esik szó, rendszerint az a kérdés merül fel elsők: Hány lelket tesznek ki ezek a tőlünk, rokonaiktól, népi talajuktól elszakadt véreink? Órománia magyarsága ilyen számszerű összehasonlítás alapján is komoly érdeklődésre tarthat igényt. Pontos statisztikánk ugyan nincs róla, minthogy a román feldolgozások célzatosan lekicsinyített adatait nem fogadhatjuk el hitelesnek, az egyházi kimutatások pedig a hívők népi hovatarozására nézve csak részben engednek következtetést. Mégis, a rendelkezésünkre álló adatok egybevetéséből bizonyosnak látszik, hogy a román ókirályság, vagyis a régi moldvai és havaselvei vajdaság területén ma körülbelül két-, esetleg háromezrezer magyar él, mégpedig mintegy harmadrésük a fővárosban, Bukarestben, második harmaduk Moldvának és Bukovinának részben még zárt, részben már román lakossággal kevert csángófalvaiban, a többi pedig szétszórva Románia egyéb helyeiseiben.

Ezek a számok igen jelentősnek mutatják Órománia magyar elemeit, hiszen a legutóbbi évek területgyarapodásai a külföldön élő magyarok számát erősen csökkentették. A jelenlegi helyzet az, hogy – nem tekintve a vissza nem csatolt dél-erdélyi részek magyar kisebbségét s Észak-Amerika milliós magyar lélekszámát – Magyarország határain kívül az egész világon Órománia területén él a legtöbb magyar. Testvéreiktől, népi létük gyökereitől elszakítva, idegen hatalom alatt tengődő magyar lelkek, sorvadásra ítélt népi értékek, akikkel a magyar anyaországnak feltétlenül törödni kell.

Eddig a felismerésig a számok is elvezetnek, bár ilyen eszközzel nem lehet az emberi életnek minden értékét kifejezni.

Nekünk Románia magyarjai többet jelentenek – kell is hogy többet jelentsenek –, mint pusztán népi tömegük, gazdasági viszonyaik, gyakorlati használhatóságuk alapján elvárhatnák. Értéktöbbletük abból a számszerűleg kifejezhetetlen, érzelmi kapcsolatból következik, amelynek egyik pólusa magyarságunk, a másik pedig a csángóság múltja, életének és munkájának történelmi jelentősége. Románia magyarjai ma is eléggé fontos, de nem lényeges összetevői hazájuk életének. Moldva csángói talán egy fokkal okszerűbben gazdálkodnak, mint a közelükben letelepült románok, Bukarestben szívesen fogadják szolgálatba – kocsisnak, munkásnak – a magyart, s megbízhatóságáért meg is becsülik – legalább így volt a legutóbbi időig –, de mindez nem jelenti azt, hogy a magyarok teljességgel nélkülözhetetlenek volnának, s azt sem, tekintetbe véve a románság milliói közt elenyésző számukat, hogy munkájuknak kicsiny minőségi többlete valami roppant nagy hasznot hajtana Románia közgazdasági életében. Valamikor azonban más volt a helyzet. Amikor a román nép még nem állt művelődése mai fokán, a magyar elemek munkája nélkülözhetetlen volt. Sőt olyan idő is volt a románok történetében, amikor földjükön csaknem kizárólag a Magyarországból odavándorolt telepesek képviselték Európa civilizációját s magasabb életformáit. Akkor, a román fejlődés hajnalán, magyar elemek, a mai csángók ősei vezették román szomszédjaikat a primitív vándorélettől a magasabb műveltség, telepes élet, fejlettebb gazdálkodás felé. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a román élet megszilárdításában, európaivá emelésében ezeknek a régi magyaroknak döntő szerep jutott. Alapvető munkájuk egyik legtiszteletreméltóbb fejezete annak a hatalmas kulturális küldetésnek, amelyet a magyarság mint szervező, tanító, magasabb létformák felé vezető erő a Duna-táj népeinek életében, évszázadok súlyos küzdelmei közt, mindenkor betöltött. Ezért nem érezheti át a romániai csángók magyar értékét más, csak az, aki múltjukat a legrégebb időktől kezdve ismeri.

Sajnos a történelmi forrásanyag szűkszávasága s gyér volta miatt nincs teljes képünk a magyar elemek román földre vándorlásának kezdeteiről. Voltak, akik azt hitték, hogy a honfog-

lások egy töredéke megrekedt a Kárpátok alján, s ezeknek maradékai Moldva később magyar telepesei. Mások a visszavándorlás elmélete mellett kardoskodtak, sőt voltak, akik azt állították, hogy ez is csak a XIV. században és azután, újabb időkben ment végbe. Az első elmélet fölött vég nélkül lehetne vitatkozni, hiszen adatok híján sem igazolni, sem megcáfolni nem lehet, valószínűsége azonban igen csekély. A második elméletből helyes annyi, hogy a XIV. században és azután valóban többször is vándoroltak magyarok az anyaországból román területre. Azonban kétségtelen az is, hogy az első kivándorlásnak korábban kellett megtörténnie.

Mai tudásunk szerint e kezdeti kivándorlás, helyesebben kivándorlások képét a következőkben vázolhatjuk. A magyarság gyors ütemben szállta meg Erdélyt, s bár közben hatalmas területeket hagyott néptelenül, már a XI. század végén elérte a Kárpátok vonalát. Ezt a kitűnő védelmi vonalat, természetes gyepűt is azonnal elfoglalta, illetőleg őrségeket állított a hegyeken átvezető utak mentén. A nép egy része később, mint Magyarország más tájain történt, áttelepült a gyepűn, s az utak külső torkolatában foglalt szállást. Ezek az első magyar pionírok, akik eleinte nyilván mint nomád vagy félnomád legeltetők, később már mint állandó telepések, a Kárpátokon túlra tették lábukat, többnyire lakatlan területen jártak. A helynevek és földrajzi nevek tanúsága azt mutatja, hogy a Kárpátok délkeleti peremén majdnem mindenütt megelőzték e vidékek későbbi urait, a románokat, s legfeljebb valami gyér és állandótlan szláv vagy türk népességgel találkoztak.

A magyar település akkor kapott lendületet, amikor – a XII–XIII. század fordulóján – a magyar állam érdeklődése is e délkeleti területekre fordult. Királyaink eredményesen terjeszkedtek az északi Balkánon, majd összeütközésbe keveredve az Asanok bolgár birodalmával, a XIII. század elején katonai támaszponttá: Szörényi bánssággá nevezték az Olt–Duna közét. Egyidejűleg fennhatóságuk alá vonták a Moldva és Havaselve sztyeppés részein, nomád törzsi szövetségben élő kunokat, s a hegyek alján, ahol a magyar kivándorlók segítségével jobban meg tudták alapozni uralmukat, magyaros közigazgatást pró-

báltak bevezetni. Ebben a munkában más népelemek, így erdélyi németek segítségét is igénybe vették, azonban a munka oroszlánrészét és vezetését maga a magyarság végezte.

Ezt a nagy lendülettel indult, szépen haladt XIII. századi szervezőmunkát a tatárdúlás erősen megzavarta. A magyar telepeket ugyan nem pusztíthatta ki – azoknak népe valószínűleg elmenekült s a vihar elültével visszatért lakhelyére –, de megrokkantotta a magyarság benső erejét, s évekre lekötötte a királyok energiáját. Az újjáépítés munkája közben, majd a századforduló benső zavarainak s az Árpád-ház kihalását követő viszályoknak időszakában, folytatás nélkül maradt a Kárpátokon túli területek felülről irányított, politikai-közigazgatási szervezése, amely ezeken a tájakon magyar életet s magyar rendet próbált megvalósítani. Mikor a magyar állam végre felocsúdott hosszú betegségéből, már változott viszonyokat talált: a Kárpátokon túl, az évtizedekig uratlanul maradt kun területeken új élet bontogatta szárnyát. Akadt egy nagyszabású, valószínűleg türk eredetű szervezőegyesítés, Basaraba, aki keményen összefogta az uratlan senkiföldjén vagy legalábbis annak egy tekintélyes részén élő különféle népelemeket, amelyek közül a legszívesebb és legszámosabb, a román, idővel a többi fölé kerekedett, hatalmába kerítette Basaraba államát is, s a maga népi létének kovácsolt belőle keretet. Ezt az első román államot, Havaselvét nem sokkal utóbb egy második követte, Moldvában, a Kárpátok keleti peremén. Mindkettő a magyar érdekkörben keletkezett, mindkettőnek a megelőző magyar szervezet – a havaselveinek a Vöröstoronyi-, illetőleg a Töröcsvári-szoros külső torkolatánál elhelyezkedő XIII. századi magyar örvidék, a moldvainak a magyar megszállású Moldva-völgy táján Nagy Lajostól alapított határvédő alakulat – szolgált alapjául, gazdaságilag mindkettő Magyarországtól függött, s legalább a középkorban, a mohácsi katasztrófa előtt államjogilag sem tudták magukat függetleníteni. Csakhogy közben a magyar állam szervezete, célkitűzései is megváltoztak: a XIV. század királyai már nem törekedtek arra, hogy új területeket forrasszanak országukhoz, hanem ha a határokon túleső, idegen földeket hódítottak meg, azoknak függését csupán a hűbériség laza kötelékei-

ben juttatták kifejezésre. A két román állam is a magyar királyság hűbérese volt, de valójában külön, idegen életegység. A bennük élő magyaroknak nem adatott meg az, hogy saját országuk védelmező karjai közt, biztonságban fejlődhetnek volna. Az állam, amelyben éltek, más nép életének külső vetülete, annak védelmezője volt, s hozzájuk később napról napra mostohábbá vált.

Bár az állampolitikában egyre kevesebb támogatást talált, a Kárpátokon túlra irányuló magyar kivándorlás a román vajdaságok megalakulása után sem szűnt meg. Nagy Lajos idejében a Fekete-tenger partjának városai bekapcsolódtak Közép-Európa kereskedelmébe; a „tengerentúli” áruk egy része ezentúl szárazföldi úton, a román vajdaságok földjén át áramlott Magyar- és Lengyelország felé. Ezzel jelentősen megnövekedett a Moldván és Havaselvén átvezető utak s a rajtuk fekvő vásárhelyek értéke. Városok fejlődtek, s ezek népe elsősorban magyarországi német és magyar elemekből tevődött össze. A XV. század derekán, a magyarországi huszitaüldözés idején ismét sok magyar vándorolt ki a vajdaságokba, új telepeket, városokat alapítottak, friss vért, új műveltséget vittek e tájak magyar életébe. Művelődéstörténeti szerepük a magyar fejlődés egészéhez mérten sem jelentéktelen: a moldvai huszitáknak köszönhetjük a tatrosi Biblia-fordítást, magyar nyelvű régebbi irodalmunknak egyik legfontosabb emlékét. Később, az újkor folyamán is gyakran adódtak alkalmak – a XVIII. század úrbéri viszonyai-ban, Buccow generális székelyüldözéseiben s más hasonló tényekben elegendő okukat találjuk –, amikor ismét újabb és újabb magyar csoportok hagyták el őseik földjét, hogy a szomszédos román területen keressék megélhetésüket.

Ahol a hajdani ősfoglalású magyar telepek népét ilyen későbbi hozzááramlások erősítették – például Moldvában –, ott az napjainkig megmaradt. Ott azonban, ahol későbbi hozzávándorlások csak jelentéktelen mértékben vagy egyáltalán nem gyarapították őket, az ősi magyar telepek elsorvadtak, népük felszivódott az idegenekbe, s emléküket is alig tudjuk kinyomozni eltorzult helynevekből vagy régi oklevelek adataiból. Ez a sors érte például Havaselve régi magyar őrvidékeinek népét,

Szörény, Secuieni, Hosszúmező magyarságát, amelynek nyomát régi telepeinek helyén ma már csak egy-két megmaradt helynév őrzi.

Havaselvén, mint láttuk, a magyarság korán gyökeret vert. Az Árpádok államának XII–XIII. századi terjeszkedését, s az ennek nyomán kisarjadt Kárpátokon túli magyar szervezetek körvonalait a kornak gyér és hézagos forrásanyagából is világosan megrajzolhatjuk. Az Erdélyből Havaselvére vezető fontosabb utak, folyóvölgyek, hegyszorosok külső torkolatát a Kárpátok egész vonalán, mindenütt egy-egy magyar alapítású határvidék védte. S ámbár e vidékek szervezése kezdeti állapotban félbemaradt, magyar népük pedig korán beleolvadt az idegenekbe, hatásuk Havaselvének a fejlődésében annyira alapvető, hogy futólag foglalkoznunk kell velük.

Nyugatról elindulva, az első s egyben alighanem a legrégebbi magyar szervezésű terület a Szörénység. Ez eredetileg az Olt–Duna közét ölelte egybe, határai tehát nagyjából azonosak voltak a mai Olténiával. Magyar kapcsolatai igen korai időből erednek, lehet, hogy már a honfoglalók egy része érintette, azt pedig biztosan tudjuk, hogy Ajtony vezér hatásköre Szent István korában egész Viddinig ért, tehát a Szörénységre is kiterjedt. A XIII. században bánságot szerveztek itt, amely első formájában az Olt és Duna összefolyásáig terjedt, a középkor vége felé azonban visszahúzódott Olténia északnyugati csücskére, a Vaskapu-szoros közvetlen közelébe. A Szörénység többi része viszont Havaselvéhez kapcsolódott, mint külön tartomány, Craiovában (Krajova) székelő román főtisztek vezetése alatt. Magyar szervezetének emlékét azonban ezután is megtartotta, legalább vezetője nevében: ugyanis a tartomány főnökét románul is a magyar méltóságnevel, *bánnak* címezték.

Ezen a tájon a magyarság nemcsak politikai, hanem népi értelemben is korán meggyökeresedett, olyan korai időben, amelyről írott források egyáltalán nem szólnak. Annál beszédesebbek azonban a helynevek. Ezek azt mutatják, hogy a magyarság Szörényben a Zsil és mellékfolyói mentén, valamint Mehedinți kerület északi felében nagyobb csoportokban he-

lyezkedett el, egyes elemei pedig messze délre, Craiova vonalán is túl nyomultak. Sőt magának Craiovának, Olténia román fővárosának neve is – ami szlávul annyi, mint „a királyé” –, egy régi, magyar királyi alapítás emlékét őrzi. A helynevek elhelyezkedése egyébként azt mutatja, hogy a magyarság mindig a legelőnyösebb – földrajzi szakkifejezéssel: a legenergikusabb – pontokat foglalta el, magának biztosította a legjobb talajt, a folyóvölgyek torkolatát, a völgyi utak csomópontjait, s már ebből magából is az következik, hogy itt minden más népet megelőzve, elsőnek települt rendszeresen. Más adatokból is ugyanerre az eredményre kell jutnunk. Figyelemre méltó például, hogy az Olttól keletre eső területen, a tulajdonképpeni Havaselvén igen gyakoriak a türk – besenyő, úz, kun – eredetű helynevek. Olténiában viszont alig találunk ilyet, sőt a fontosabb földrajzi egységek neve többnyire magyar eredetű. Ez pedig arra vall, hogy a magyarság itt korábban megszállt, mint ahogy a türk népek, a román vajdaságok földjének X–XIII. századi urai erre vették vándorútjukat. Ebben az időben a románság javarésze még a Balkánon legettette juhnyájait.

Olténia magyarsága aránylag nagy területen szóródott el, következőképpen igen ritkás lehetett. Miután a románság, amely a XII–XIII. században egyre nagyobb tömegekben áramlott északra, fokozatosan körülvette, majd egymástól és a magyar anyaországtól elszigetelte őket, Szörény ösfoglaló magyarjait a népi gyökereikről leszakított, idegen világban kallódó kisebbségek természetes sorsa várta: beleolvadtak a körülöttük élő idegenekbe. Abban a korban, amikor az írásos műveltség annyira megerősödött a román területeken, hogy a forrásokból a népi viszonyokról is kielégítő tájékozást kapunk, Szörény régi magyarságának sorsa már beteljesedett.

Még könnyebben jutott erre a sorsra az a pár magyar népszi- get, amelyet a terjeszkedés első hullámai az Olttól keletre fekvő vidékre vetettek, s amely itt kezdettől fogva rosszabb viszonyokkal küzdött, mint olténiai társai. Ezek, úgy látszik, nem voltak ösfoglalók, mindjárt kezdetben idegen népek gyűrűjébe kerültek, s mihelyt a magyar államhatalom visszahúzódása után gazdátlanul maradtak, elvesztették népi egyéniségüket. Az

Olt és Ialomita (Ilonca) közén mindössze egy-két földrajzi név őrzi emléküket. A román fejlődésben mégis nyomot hagytak. A Vöröstoronyi- és Törösvári-szoros külső torkolatát védő magyar alakulatok két fontos településnek adtak életet. Az egyik Arges (Argyas), egy kis magyar határvár védelmében, türk nyomokon keletkezett erdélyi község, amely később várossá fejlődött, s bár a havaselvei vajdáknak szolgált székvárosul, polgárainak magyarországi jellegű kiváltságait egészen az újkorig megőrizte. A másik Câmpulung, magyarul Hosszúmező, ahol 1300-ig magyar ispán székel; később az országalapító Basarabának lett székhelye, de lakói ugyanolyan erdélyi eredetű kiváltságokkal éltek, s ezeket ugyanúgy, sőt tovább megőrizték, mint Arges polgárai. Havaselvén az első város s az első vajdai székhely tehát magyarországi település nyomán bontakozott ki, ékes bizonyosságul annak, hogy a középkori magyar szervezés milyen alapvetően fontos szerepet játszott a román élet felemelésében.

A Kárpátok délkeleti kiszögellése táján feküdt Secuieni vármegye, amely a román közigazgatásban egészen 1845-ig külön egységet alkotott. Neve és története, éppen nem magyarbarát román tudósok szerint is, arra vall, hogy ez a terület valamikor „a Székelyföld havaselvei meghosszabbítása volt”. Annyi kétségtelen, hogy valamikor több magyar falu állt rajta, s ezek közül az elsők valószínűleg még a XIII. századi, kunok elleni védekezés során kerültek ki. Népüket később friss hozzááramlások gyarapították, s így az írott források is megemlékeznek róluk. Az eddig ismert adatokból azonban nem tudjuk meghatározni, hogy Secuieni magyarságából mennyi volt a középkori, mennyi az újkori elem, s népiségüket hogyan, meddig sikerült megőrizniük.

Havaselve magyar népelemeinek szomorú sorsa első pillanatban lehangoló érzéseket ébreszt, azonban hangsúlyoznunk kell, hogy elsorvadásuk nem kataklizmák következménye, még kevésbé életképtelenségük jele: egész egyszerűen, ez volt a népi közösségükből kiszakított, műveltségük forrásától elzárt, idegen erők árnyékába került kisebbségek természetes sorsa. Havaselve magyarjai számra mindig is kevesen voltak, nagy je-

lentőségüket e táj civilizációs fejlődésében, mint még látni fogjuk, kulturális fölényük biztosította.

Szívósabbnak bizonyult a magyarság Moldvában. Itt ma is akad egy-két magyarul lakta helység, amelyben már az első, középkori források szerint is magyarok éltek. Azonban nagy tévedés volna azt hinnünk, hogy itt a magyarság kevésbé pusztult, mint Havaselvén. Moldva mostani magyar lakosságának jelentős része újkori települők leszármazója, de még ezeket tekintetbe véve sem akkora a magyar lakosság, amekkorának az előző századok viszonyaiból ítélve, átlagos számítás szerint lennie kellene. Ennek a jelenségnek egyetlen magyarázata kétséggkívül az elrománosodás, amely már a középkor végén megindult, s azóta is folyik.

Moldvába két egymástól független csoportban, a Szamos-völgy és a székely medencék felől hatolt be a magyarság, s megszállván a Kárpátokról keletre futó kis folyók vidékét, a Beszterce (Aranyos-Beszterce), illetőleg a Tatros mentén egészen a Moldvát észak–déli irányban átszelő Szeret folyóig terjeszkedett. Sok helyen megelőzte a vajdaság alapítását s a románok térfoglalását. Sőt, a főbb földrajzi egységek többnyire magyar eredetű neve – például Trotuș – Tatros-Tatáros, Șomuz – Somos, Mediaș – Meggyes, Almașu – Almás, Tarcău – Tarkó stb. – határozottan arra vall, hogy a magyarok előtt ezeken a tájakon egyáltalán nem volt állandó lakosság. Szláv, román vagy türk pásztorok már korábban is elkerülhettek ide, de csak ritkán, futólag és jelentéktelenül kicsiny csoportokban. Magasabb rendű életet mindenképpen csak a magyarok tudtak létrehozni: ők szállták meg, s először ők aknázták ki a folyóvölgyek torkolatánál, a különböző termelési tájak s a járható utak keresztesítésében fekvő, gazdaságföldrajzilag előnyös, energikus pontokat, a Tatros vidéki sóbányákat, a földművelésre, iparra, kereskedelemre legalkalmasabb területeket.

Nem lehet megállapítani az összefoglaló moldvai magyarságnak pontos számát, s azt sem tudjuk, minő változásokon ment át azokig az időkig, amikor Moldva történetének forrásaiban először felbukkan. Lehetséges, hogy egy része már azelőtt eltűnt, s nemcsak az életben, de a forrásokban s a helynevekben is

nyoma veszett. Egy-két példából ugyanis tisztán látjuk, hogy régi magyar telepek népe a románság közbeáramlása folytán elvesztette népi egyéniségét, s ezzel párhuzamosan földjének régi helynevei is megváltoztak, úgyhogy néhány évtized múltán már semmi sem árulta el az őslakosság népi jellegét. Legjobban mutatja ezt a Şomuz-menti Pleşeşti falu esete. Ennek régebbi neve a magyar Kopasz személynévből eredt. Lakossága később elrománosodott, s faluja nevét előbb román képzővel látta el – így lett belőle a középkor végére Copoşeşti –, majd egyszerűen lefordította, a magyar *kopasz* helyére a román *pleş*-t téve, s ezzel egyszersmind utolsó emlékét is eltörölte, hogy ott valamikor magyar lakosság élt. Ilyesmi történt végig a Moldva és Beszterce folyók völgyén, ahol a magyar népesség eredetileg messze felnyúlt a hegyekig, de később fokozatosan elrománosodott, sőt részben még a helyneveket is elrománosította.

Okkal hisszük tehát, hogy Moldva magyarsága eredetileg jóval számosabb volt s nagyobb területet foglalt el, mint a források sejtetik. Mégsem valószínű, hogy számaránya különösebben kedvező lett volna az ott élő, illetőleg idővel odavándorló egyéb népelemekhez képest. Az első foglalók kétségkívül itt is gyéren, ritkásan oszlottak meg a viszonylag nagy területen, s a románságnak a későbbi gyarapodások ellenére is könnyű volt elszigetelnie egymástól egyes csoportjaikat. A szórványok hamar feladták népiségüket, s elmerültek az idegenek között. De a tömbök, ha már jórészt körülfárva is, sokáig fennmaradtak. Létért vívott küzdelmükben népi erejük, kedvező földrajzi helyzetük s a hozzááramlásokból nyert utánpótlás mellett még egy hatalmas tényező segítette őket: műveltségi fölényük a környező népek kezdetleges viszonyaival szemben. Amíg e kettőnek jelentős különbsége ki nem egyenlítődt, addig a moldvai magyar tömböket nem fenyegette nagyobb veszedelem.

A vajdaságok középkori népessége sokféle elemből tevődött össze. A népvándorlás utolsó hullámai, besenyők, úzok, kunok ezeken a területeken áramlottak végig. Bár e törzsek politikai jelentősége hódító erejük megtörése után hamarosan megszűnt, kisebb-nagyobb népi töredékeik megmaradtak a Kárpátok s a Fekete-tenger közt, számos nyomot hagytak e tájak

helynévanyagában, s fontos szerepet játszottak a román nép kialakításában. A türk hódítókat magyarok és tatárok váltották fel. A magyar állam fennhatósági törekvéseit, mint láttuk, népi terjeszkedés is támogatta, aminek a Kárpátok alján jelentős nyomai maradtak. A tatárok viszont, mint száraz sztyeppékhez szokott emberek, csak a partvidéken próbáltak szállást verni – ott a román vajdáknak még később is gyakran kellett velük tusakodniuk –, a vajdaságok benső területére azonban inkább portyázóikat bocsátották, s miután a magyarok a XIV. században végleg visszaverték őket, csupán elenyészően kis töredékek maradtak meg Moldvában; a többi visszahúzódott krími hazájába.

Részben még a türk foglalók előtt, valami bizonytalan szláv népesség is élt Románia területén, amelyet utóbb friss elemek – Moldva északi részein például orosz bevándorlók – gyarapítottak. A vajdaságok középkori népessége ilyenformán, a magyarokat leszámítva, nagyrészt türk és szláv elemekből tevődött össze. Ezekhez járult harmadik – és mint a későbbi fejlődés mutatja, leglényegesebb – elemként a románság. Ez a tudvalevőleg neolatin eredetű nép már őshazájában, a Balkánon jelentős szláv keveredésen ment át, hosszabb ideig élt a bolgárok uralma alatt, s onnan került a Dunától északra, mai hazájába. Itt viszont a türkök uralma alá került, ezek azonban, törzsi erejük széttöredezvén, egyénenként hozzásimultak s fokozatosan beleolvadtak a román népbe. Ez a nagy jelentőségű változás már a középkorban megkezdődött, s az újkor első századaiban befejeződött: a románság magába olvasztotta idegen urait, és – legalább nagyjából – sorra felszívta a vajdaságok földjén élő más fajú népelemeket. Így jött létre a mai román nép, a középkori vajdaságok fajra, nyelvre, műveltségre merőben elütő népelemeinek egységesítője és örököse.

Ez a nagy népéletteni folyamat, természetesen, nemcsak vérségileg, de minden más vonatkozásban is erősen hatott a románságra. A vele élő népek mindegyike más műveltséget képviselt, s amint érintkezett velük, majd fokozatosan magába olvasztotta őket, műveltségükből, életformáikból is sokat elsajátított. Az őstrománság primitív juhtenyésztéssel foglalkozott,

nem ismert társadalmat, magasabb életformákat, kicsiny sejt-szerű közösségekben vándorolt a hegyeken nyájaival. A Balkánról éppen csak a kereszténység alapelemeit hozta magával. Bolgárokkal való együttélése során ugyan a földművelés legkezdetlegesebb ágairól is szerzett valamelyes ismereteket, de az európai társadalmak fejlett civilizációjáról sejtelve sem volt. Az új hazájában talált szlávoktól, akik vele együtt a kelet-európai ortodox műveltségvilág legalacsonyabb fokán állottak, nem sokat tanulhatott. Türk uraitól már lényegesen többet: a románság nekik köszöheti első államát, későbbi haditechnikájának sok vonását, s ösfoglalkozása, a pásztorság fogalomkörének jelentős bővülését. Nagyon valószínű, hogy a magasabb rendű ló- és marhatenyésztés a sík vidéki türk pásztorság hatására terjedt el az alacsonyabb életszintű hegyi pásztor románság körében.

Türk hatással kapcsolatos tehát, hogy a románság kilépett az ismeretlenség homályából, s mint államalkotó, szerephez jutott Kelet-Európa népei közt. Ez egyáltalán nem csodálatos, főleg ha tekintetbe vesszük a türkök, s más, hozzájuk hasonlóan sztyeppei, lovaspásztor-műveltségű népek – ősbolgárok, tatárok – bámulatos szervezőképességét. Ezzel azonban egy cseppet sem jutott közelebb a románság Európa fejlődéséhez, amelynek gyökere mélyebben feküdt, a társadalom kifinomult, differenciált munkájában: olyan berendezkedésben, aminőt a türkök nem tudtak megvalósítani. Az európai társadalomképzés legnehezebb lépésein magyar hatás segítette át a románságot, s a romániai magyar telepek legnagyobb jelentősége abban van, hogy ehhez az alapvető kulturális munkához ők adták a példát és erőt.

Az európai fejlődés elemi alapfeltétele volt, hogy a társadalom szorosan összeforrjon, egyre intenzívebb munkakapcsolatba kerüljön a földdel, amelyen élt. A románságnál ezt a folyamatot a magyarok indították el. Oklevelek mutatják, hogy a románokat első ízben a magyar határalakulatoknak sikerült állandó helyben lakásra, telepes életre bírni. Havaselve területén az első állandó román telepeket, s egyben az első magasabb rendű társadalmi egységeket a szörényi magyar bánság hatáskö-

rében látjuk kibontakozni. Szörény földjén tűnik fel az első román vajda, Litvoj, s vele egyidejűleg Argeş vidékén, de ugyancsak szörényi tisztek fennhatósága alatt egy másik, Seneslaus; népük már a társadalmi osztódás útján is megindult, megkülönböztették benne az előkelőket a közrendűektől. Az első állandó telepek vezetői, János és Farkas kenézek, magyarok voltak; alighanem az ő nevüket őrzik az Olt alsó folyása táján ma is meglevő Ienoşesti és Fărcaşele községek.

Miután a határalakulatok elsorvadtak, kulturális munkájukat a Kárpátok alján élő magyarság magára hagyva is tovább folytatta. Moldvában az első román telepek a magyar falvak vonzásának hatására keletkeztek, oly módon, hogy a pásztorközösségek egyre kisebb körben keringtek a már kialakult telep körül, végül maguk is megállapodtak, s lassan-lassan felhagyva régi foglalkozásukkal, eltanulták szomszédaiktól a földművelés, fejlettebb gazdálkodás módjait. Így nemcsak a magasabb rendű termelési ágak, például a szőlő- és bornevelés, hanem a helyben lakással, földműveléssel kapcsolatos élet egész szerkezete magyaros vonásokat mutat. A régi oklevelek alapvető magyar átvételeket mutatnak a gazdálkodás, adózás, falusi élet, birtoklási rend, jogszokások elemien fontos részeiben. Bár ezek jó része később, miután a román művelődés egyéni útra tért, elmosódott vagy új rendbe simult, így is világosan meglátszik a magyar elemek hatásának alapvető fontossága a román élet magasabb rendű kibontakozásának kezdeti, legkritikusabb szakaszán.

A magyar elemek tehát tanítómesterei voltak a románságnak, s éppen ott, ahol az európai fejlődés gyökere rejlik: a nép és a föld kapcsolatainak megalapozásában és kimélyítésében. De tévedés volna azt hinnünk, hogy csak ennyivel vették ki részüket a román élet felépítéséből. Ellenkezőleg, a középkor végén a vajdasági társadalom minden fokán, a föld népétől az ipari munkásságig, udvari tisztektől városi polgárokig mindent ott találjuk a magyarokat, akik építő kezüknek nyomát mindig rajta hagyták a fejlődő román életnek valamelyik vonásán. A vajdák udvarában szép számmal éltek magyar előkelők, részben a vajdasági magyar falvak régi vezetői, részben új be-

vándorlók. Ezek után az is érthető, ha a vajdák és környezetük szokásaiban, életberendezésében magyaros vonásokat látunk, durvább és elnagyoltabb kivitelben, de mégis a mi viszonyainkhoz hasonlóan. De a magyarok a gazdasági élet kifejlesztésében is elől jártak: a román sóbányászat régi szervezete például nem egyéb, mint a középkori magyar kamararendnek egy származéka, a városi étellel kapcsolatos fogalmak egy tekintélyes részének neve pedig a magyar nyelvből került át a románba.

Bármily jelentős szerepet játszott a magyarság a középkori vajdaságokban, számra már akkor is kisebbségben volt. A magyar elemek nagy hatásának magyarázatát tehát nem népi feszítőerejükben, hanem műveltségi fölényükben, magasabb rendű életformáik természetes vonzásában kell látnunk. Anyaországunk, a magyar állam nem támogatta őket, legalább mai értelmében, céltudatos népi politikával nem. Ez egészen természetes, hiszen a külső országokban élő néptársak számontartása s tervszerű irányítása csak korunk szokása, ma sem általános, a középkor végén pedig teljesen ismeretlen, elképzelhetetlen volt. Mégsem szabad azt hinnünk, hogy a magyar anyaország teljességgel magukra hagyta idegenben élő gyermekeit. Politikai súlyával, messze nyúló hatalmi, gazdasági, kulturális összeköttetéseivel óriási erkölcsi tőkét adott nekik, amit a vajdaságokban éppúgy, mint bárhol a Magyarországot körülvevő hűbéres területeken, szépen gyümölcsöztethettek. A hűbéres területek előkelői, így a román uralkodók és udvaruk jó része, állandó kapcsolatban álltak Magyarországgal, ottani urakkal kötöttek baráti szövetségeket, hogy a török háborúk idején mindennapos zavargások elől, szükség esetén, legyen hová menekülniük. Legtöbbjük családjával együtt, hosszabban időzött magyarországi barátainál, némelyikük ott töltötte ifjúságát, s magyar környezetben nevelkedvén, elsajátította a magyarok nyelvét, szokásait, életformáit. De a román nép szélesebb tömegei is Magyarországtól függtek; a politikai kapcsolatokat leszámítva, fontos gazdasági szükségleteiket is Erdély városainak piacáról fedezték. A lengyelországi Lemberg mellett elsősorban az erdélyi Brassó, Szeben, Beszterce kereskedői látták el a vajdaságokat posztóval, acéllal, ipari termékekkel, s ők értékesítet-

ték a román földek nyerstermékeit. Az oklevelek világosan mutatják, hogy a vajdaságokra nagy bajt hozott, ha e kereskedelmi kapcsolatok valamiért meglazultak. Mindez arra vezetett, hogy a magyarországiak úgy jártak-keltek a vajdaságok földjén, mint a maguk hazájában, kintmaradt társaik pedig nem nélkülözték az otthoni kapcsolatok, magyar emberekkel, hazai szokásokkal, megszokott életformáik, műveltségük forrásaival való érintkezések éltető melegét.

Megváltozott a helyzet az újkor századaiban. A középkor hatalmas magyar birodalma a török terjeszkedés következtében összeomlott, hűbéresei ozmán érdekkörbe kerültek, magyar kapcsolataik meglazultak, idővel egészen jelentéktelenné váltak. A vajdaságok magyarjait többé nem támogatta Magyarország tekintélye, önmagukban maradt erejük egyetlen forrása. Műveltségi fölényük még egy ideig nagy súlyt biztosított számukra, csakhogy idővel ez is kiegyenlítődött. A román népnek mind nagyobb tömegei érték el a gazdasági, társadalmi rendnek azt a fokát, amelyen a magyarok álltak. Moldvában a XV. század derekán még csak a magyar telepek övezetében folyt rendszeres földművelés. Maguk a vajdák is innen szereztek be terményszükségleteiket, s ezeknek a földeknek jövedelme volt egyik legfontosabb bevételi forrásuk. Katasztrófát jelentett, ha elmaradt. Nagy István vajda például elkeseredve panaszolta, miután egy hadjáratban éppen ezt a vidéket dúlták föl, hogy azt sem tudja, miből fogja megfizetni a töröknek járó adót. Az újkorban azonban egyre több román települt le s kezdett rendszeres földművelést. Bár a föld kihasználásának technikája akkor sem volt valami fejlett, a magyar munka már mégsem látszott olyan pótolhatatlannak, mint a középkorban. A magyar bevándorlókat ugyan később is szívesen fogadták, de ezek már csak a társadalom alján tudtak elhelyezkedni. A románság népileg és műveltségben egyaránt nagykorúvá lett, s magyar nevelőinek szerepe megszűnt. A középkori vajdaságok magyar népének újkori ivadéakai egy csapásra elvesztették a talajt, amelyre őseik biztosan építhettek. Hatalmas birodalom részeseiből névtelen senkikké, nélkülözhetetlen gazdasági, társadalmi tényezőkből megtűrt idegen alatt-

valókká lettek, s megindultak az elszigetelődés, leromlás, népi sorvadás útján.

Ezt a folyamatot kétségkívül megkönnyítette, hogy az újabb korban Magyarország kapcsolatai a vajdaságokkal nemcsak politikai, hanem más tekintetben is jelentéktelenné váltak. A román fejlődés új útra tért, minden területét elárasztotta a török terjeszkedéssel párhuzamosan előretörő, bizánci jellegű balkáni művelődés. A magyarság közép-európai életformái árván, idegenül maradtak ebben az új világban, s otthonról sem kaptak olyan utánpótlást, ami fennmaradásukat lehetővé tette volna. Magyarország népét a török korban kegyetlen élethalálharc foglalta le, amelyből önmagát is csak rettenetesen megcsonkítva, nagy vér- és művelődésbeli áldozatokkal tudta kimenteni. Arra, hogy pionírjait támogassa, nem is gondolhatott. A magyarság tehát, elegendő népi és kulturális utánpótlás híján, idegenül maradt azon a földön, amelyet őseinek munkája emelt először európai életszintre. Ennek első következménye az volt, hogy azok az elemei, amelyek nem zárt tömbökben, hanem egyénenként helyezkedtek el a román társadalomban, rohamosan elvesztették nyelvüket, népi és művelődésbeli jellemvonásaikat, s nyomtalanul elmerültek. A román társadalom felső rétegeiből, ahol a középkorban nagy számban láttunk magyarokat, az újkorban még a magyaros nevek, életszokások is sorra eltűnedeztek. Röviddel utánuk azok a kisebb magyar népszigetek kerültek sorra, amelyek a nagyobb tömböktől távol, románokkal elkeveredve éltek. Ezek, így a Moldva és Beszterce felső völgyének fentebb említett magyarjai, már az újkor elején felszívódtak a románságba. Nem sokkal később pedig az egymástól elszakadt nagyobb tömbök szélső területeinek románokkal állandóan érintkező részei következtek.

E népi tömbök szívósan küzdöttek magyarságukért. Kerülték a népkeveredést, lehetőleg egymás közt házasodtak, gyermekeiket maguk nevelték, őseik nyelvére, szokásaira tanították. Régi hagyományaikat, nyelvük, szokásaik archaikus vonásait, műveltségük ősi magyar képét sokáig sikerült megőrizniük, részben a mai napig, s benne sok olyan elemet is, ami a magyar anyaország újabbkori életéből már kiveszett. Ennek a népi ha-

gyományaikhoz való görcsös ragaszkodásuknak köszönhetik, hogy egy részük mindmáig megmaradt. Másrészt az is természetes, hogy így, az idők sodrában, az újabbkori fejlődés robbanó ütemében egyre lentebb kerültek a társadalom lejtőjén. Birtokaik elaprózódtak, az egyre növekvő adók terhe alatt idegen kézre kerültek, s az ősfoglaló magyarok ivadékai román földesurak, kolostorok jobbágysággá lettek. Néhol megőrizték szabadságukat, de fokozatos elszegényedésüknek nem tudtak gátat vetni.

Létért vívott küzdelmükben lassan egyetlen erősségük maradt: műveltségük, amely elszigetelte, de egyben megkülönböztette őket a körülöttük élő idegen tömegektől. De ezt is csak védeni tudták hagyományaik gondos őrizetével, fejlesztésére nem volt lehetőségük. Anyaországi kapcsolataik megszakadván, kiestek a magyar élet egyeteméből. Miután papjaik, tanítóik elhaltak, nem volt, aki helyükre álljon. A vajdaságbeli katolikusok lelki gondozása az újkorban lengyel és főleg olasz missziós papok kezében volt, akik egyházi szempontból minden lehetőt elkövettek e veszendő lelkek megmentésére, de nem tudtak hozzájuk anyanyelvükön szólni. Az az egy-két ferences barát, aki a csiksomlyói rendházból időről időre azért kelt vándorútra, hogy segítsen idegenben élő véreinek, nem tudta a hiányokat betölteni. XVII. századi utazók, egyházi emberek, akiket a Szentszék küldött ki a Kárpátokon-túli katolikus-ság megerősítésére, megrendítő képet festenek Moldova magyarjainak kétségbeesett harcáról hitükért, nyelvükért, egyéniségükért. Marcus Bandinus, Moldova olasz származású püspöke, a XVII. század közepén jelentést készített egyházmegyéje katolikusairól, akik csaknem kizárólag magyarok voltak. Végigjárta falvaikat, legalább azokat, amelyekről tudomása volt, és legtöbb helyen a pusztulás, leromlás megdöbbentő jeleit látta. A nép régi temploma romjaihoz járhatna imádkozni, ha volna, aki vezesse. De nincs. Alig egy-két faluban akad még kántor, pap pedig jóformán sehol. A nép úgy kéri, várja a magyar papot, mint a Megváltót. De nem kapta meg. A Szentszék csupán ötnegyed évszázad múlva, 1774-ben hozott olyan rendeletet, hogy a missziós papok kötelesek magyarul tanulni, de ez is

csak papíron maradt. Ma sem jobb a helyzet, sőt talán rosszabb. Most már iskola, papnevelő intézet teszi lehetővé, hogy a katolikus magyarok lelki vezetői saját fiaikból kerüljenek ki, csak hogy ezek az intézmények a román állam felügyelete alatt, annak magyarirtó céljait szolgálják. Azok, akik onnan kerülnek ki, aligha támogatják népünk fennmaradásának ügyét kellő energiával. Lehetőségük sem volna sok, hiszen maga a vezetőség hozott újabban magyar éneket tiltó, magyar nyelvet pusztító intézkedéseket. Moldva csángói, néhol, mostanáig megőriztek egy-két régi magyar egyházi éneket, István király dicséretét azonban ma románul éneklük, s azt se nagyon tudják már, kihez, miért fohászoknak benne. Mert a fordítás következetesen katolikusnak mond mindenütt, ahol az eredeti szövegben magyar áll, annak a szellemnek jegyében, amely a római katolikus nevet is *româncatolic*nak, vagyis katolikus *románnak* mondatja Moldva szerencsétlen magyarjaival. A román egyház- és iskola-politika céltudatosan irtja a magyarságot, nem engedi levegőhöz jutni, s elzárja ősi műveltségének utolsó megmaradt gyökereitől is.

A hanyatlásnak ezt az egyszerűségében annál szomorúbb vonalát látva, nem is csodálkozunk azon, hogy Románia magyarjai az utolsó évszázadokban nagyon megfogyatkoztak. Régi társadalmi súlyukat, gazdasági jelentőségüket elveszítve, létük lelki támasztékaitól is hovatovább elszakítva, nem maradt előttük más út, mint az, amely a fokozatos leromlás végén a teljes elrománosodáshoz vezet. Moldvában a magyar népszízetek szegélyén ma elég sok ember él, régi magyarok leszármazottjai, aki ma is magyarnak vallja magát, de őseinek nyelvét már nem ismeri. Ez nem keveredés eredménye, hanem pusztán érintkezés hatása. A nép a magyar tömbök szélén állandóan érintkezett a románsággal, megtanulta nyelvét, s idővel egyre többet használva azt, a magáét egészen elfelejtette. Hiába ragaszkodott hagyományaihoz, hiába őrizte meg vérének tisztaságát, egyéniségének legszembeeszkőbb jegyét már elvesztette. Egyes területeken még tovább haladt a pusztulás: a nép már öntudatát is elveszítette, többé nem vallja magát magyarnak, s eredetét legfeljebb a történész vagy a néprajztudós kutatása fedheti fel.

Ismételjük, ez a folyamat akkor is természetes volna, ha a román államhatalom semmivel sem segítené elő. A magyar elemek elsorvadása nem népi gyöngeség eredménye, hiszen tudjuk, hogy egyes tájakon maga a magyarság terjeszkedett a románítás rovására. Általában azonban az volt a természetes, hogy a számszerűleg gyöngébb fél, miután erejének titka, műveltségi fölénye megsemmisült, utánpótlás híján elsorvadjon.

Számolnunk kell ezzel a keserves valósággal, hogy érdemben foglalkozhassunk a még megmaradt moldvai magyarok sorsával. Az illetékes hatóság figyelme, mint nemrég több nyilatkozat bizonyította, felénk fordult. Kérdés, hogy sikerül-e őket megmenteni, de mindenesetre törődnünk kell velük. Nemcsak azért, mert magyarok, hanem azért is, mert élő tanúi annak a minden komorsága mellett is hatalmas és dicsőséges kulturális munkának, amit régmúlt évszázadok magyarsága végzett Kelet-közép-Európa civilizációjának megalapozásában, s ami nemcsak a románföldi foglalkók még élő maradékainak, hanem az egész magyar népnek egyik legnagyobb erkölcsi tőkéje és útmutatás jövőbeli feladataira.